

ISTORIJOS ŠALTINIŲ
TYRIMAI

4

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Artūras Dubonis

4

LI
LEIDYKLA

VILNIUS 2012

Knygos leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

Sutartis Nr. LIT-5-33

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(Lietuvos istorijos institutas)

Darius Baronas
(Lietuvos istorijos institutas)

Zenonas Butkus
(Vilniaus universitetas)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(Lietuvos istorijos institutas)

Mathias Niendorf
(Kyljo universitetas)

Rimvydas Petrauskas
(Vilniaus universitetas)

Irena Valikonytė
(Vilniaus universitetas)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

TURINYS

<i>Artūras Dubonis</i> Pratarmė	9
--	---

Straipsniai

<i>Grzegorz Białuński</i> Surwiłłowie. Przykład kariery Litwinów w Prusach	13
The Survila family. An example of lithuanians' career in Prussia. <i>Summary</i>	43
<i>Роман Анатольевич Беспалов</i> Литовско–одоевский договор 1459 года: обстоятельства и причины заключения	45
The Lithuanian-odoyev treaty of 1459: reasons and circumstances surrounding its signing. <i>Summary</i>	62
<i>Laimontas Karalius</i> Kam reikalingos valdovų privilegijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje? Lucko miestiečių 1469 m. Kazimiero Jogailaičio privilegijos dėl naujų muitų draudimo Voluinėje teisinis, politinis ir ekonominis kontekstas 1469–1547 m.	63
Who needed sovereign's privileges in The Grand Duchy of Lithuania? Legal, political and economic context of the privileges regarding the ban on the new customs duties in Volhynia issued by Casimir IV Jagiellon to the citizens of Lutsk in 1469 (the period from 1469 to 1547). <i>Summary</i>	90
<i>Irena Valikonytė</i> Priešteisminių dokumentų funkcijos ir likimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. viduryje: šaukimų registravimo žurnalai	93
Functions and fate of pre-court documents in The Grand Duchy of Lithuania in the mid-16th century: summons registration journals. <i>Summary</i>	107
<i>Raimonda Ragauskienė</i> XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų archyvo atvejis: Dubrovnos linijos Hlebavičių dokumentų aprašai Lietuvos Metrikoje	109
The case of the noblemen's archive in The Grand Duchy of Lithuania in the 16th century: document inventory of the Dubrovna line of the Hlebowicz family in the Lithuanian Metrica. <i>Summary</i>	131

<i>Darius Antanavičius</i>	
„Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai	133
The author and sources of the text of <i>Cnotliwy Litwin</i> (1592). <i>Summary</i>	153
<i>Darius Antanavičius</i>	
Originalių Lietuvos Metrikos XVI a. knygų sąrašas	157
The list of the original Lithuanian <i>Metrica</i> books of the 16th century.	
<i>Summary</i>	185
<i>Agnė Railaitė</i>	
Šveikaukų genealoginė savimonė	187
Genealogical identity of the Šveikauškas family. <i>Summary</i>	204
<i>Jonas Drungilas</i>	
Pastabos dėl lenkiškos rašybos Lietuvos Metrikos Užrašymų knygose XVI a. pabaigoje–XVIII a. antrojoje pusėje (remiantis Lazdijų ir Simno miestų aktais)	207
Remarks regarding the polish orthography in the books of inscriptions of the Lithuanian <i>Metrica</i> in the late 16th – second half of the 18th century (based on the acts of Lazdijai and Simnas towns). <i>Summary</i>	229

Diskusija

<i>Aivas Ragauskas</i>	
Žingsnis pirmyn, du atgal? Dėl 1657–1662 m. Vilniaus miesto Tarybos aktų knygos publikacijos	231
One step forward, two steps back? Regarding the publication of the Vilnius book of acts of 1657–1662. <i>Summary</i>	260

Šaltinių publikacijos

<i>Inga Ilarienė</i>	
Nuorašai ne lotynų kalba Lietuvos Metrikos knygoje Nr. 525: 1491 m. Valmieros sutartis	261
Nichtlateinische Abschriften im Buch der Litauischen Metrik N. 525: der Vertrag Von Valmiera 1491. <i>Zusammenfassung</i>	284
<i>Zenonas Butkus, Magnus Ilmjärv</i>	
JAV ambasadoriaus Maskvoje Džozefo E. Deiviso 1937 m. vizito į Baltijos šalis ir Suomiją ataskaitos	285
Reports on the visit of the United States ambassador to Moscow Joseph E. Davies to the Baltic States and Finland in 1937. <i>Summary</i>	312

Anotacijos. Recenzijos

D. Kołodziejczyk, <i>The Crimean Khanate and Poland–Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery (15th–18th Century): A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents. (The Ottoman Empire and its Heritage. Politics, Society and Economy, edited by S. Faroqhi, H. İnalcık and B. Ergene, volume 47)</i> , Leiden etc.: Brill, 2011. – XXXVIII, 1098 p., facs. XVII, 2 žemėlapiai – (<i>Eglė Deveikytė</i>)	313
J. Tęgowski, <i>Rodowód kniaziów Świrskich do końca XVI wieku</i> (Biblioteka Genealogiczna, t. 9), Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011. – 220 p., lent. – (<i>Rimvydas Petrauskas</i>)	324
<i>Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai = Acta visitationum sub domino Casimiro Pac episcopo Samogitiae anno 1675 et 1677 conscripta</i> , parengė M. Paknys (serija: <i>Fontes Historiae Lituaniae, Lietuvos istorijos šaltiniai</i> , t. 10), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011. – XIII, 981 [1] p. – (<i>Darius Baronas</i>)	328
<i>Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.) = Acta visitationum dioecesis Samogitiae (A. D. 1611–1651)</i> , parengė L. Jovaiša (serija: <i>Fontes historiae Lituaniae, Lietuvos istorijos šaltiniai</i> , t. 11), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011. – 478 p. – (<i>Darius Baronas</i>)	330
Santrumpos	332
Apie autorius	335
Autoriams	337

XVI A. LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS
DIDIKŲ ARCHYVO ATVEJIS: DUBROVŅOS LINIJOS
HLEBAVIČIŲ DOKUMENTŲ APRAŠAI LIETUVOS
METRIKOJE

Raimonda Ragauskienė

XVI a. Lietuvos Metrikos užrašymų ir teismų medžiagoje, kaip ir išlikusiose kitose Teismų bylų knygoje, užfiksuoti archyvotyrimo pobūdžio įrašai apie dokumentų turėjimą, sudarytus jų registrus, saugojimą, praradimus ir klastotes, vis dar išlieka svarbus šaltinis tiriant besiformuojančius XVI a. LDK bajorijos archyvus. Ypač todėl, kad šio laikotarpio rinkiniai mus pasiekė gerokai sumažę (netgi Radvilų archyvas), labai išsklaidyti (pavyzdžiui, Goštautų dokumentai) ar iš viso didžioji jų dalis pražuvo tame pačiame šimtmetyje (pavyzdžiui, didžioji Kiškų archyvo dalis). Vienu atveju LM bei Teismų knygų duomenys papildo negausiai išlikusių archyvų registrų žinias (Gruževskių archyvas), kitu – iš viso yra vienintelis šaltinis apie buvusių ir dingusių, dažniau smulkesnės bajorijos rinkinius. Kartais šios žinios tampa esminėmis netgi kalbant apie kai kuriuos dingusių diduomenės archyvus.

Tokio pobūdžio yra LM duomenys apie du šimtmečius LDK diduomenei priklausiusios Hlebavičių giminės senąjį archyvą, kurio didžioji dalis pražuvo XVI a. pabaigoje. Šiame straipsnyje, pasirėmus LM informacija, bus bandoma iš dalies rekonstruoti Hlebavičių giminės Dubrovnos linijos archyvo ankstyvąją istoriją. Kadangi minėtos žinios naudingos bendram LDK bajorijos archyvų raidos kontekstui suprasti, du 1562 ir 1578 m. LM dokumentai publikuojami kaip priedas atskirai. Kaip žinia, privačių senųjų laikų bajorijos archyvų dydis tiesiogiai buvo susijęs su savininkų turutine padėtimi ir įtaka valstybėje. Norint *a priori* suvokti, kokio dydžio ir apimties galėjo būti minėtų Hlebavičių archyvas, kas jį galėjo sudaryti, svarbu išsiaiškinti šios giminės padėtį LDK visuomenėje.

Hlebavičių giminė XV–XVII a. LDK

Lelivos (*Leliwa*) herbo Hlebavičių (Hlebowiczowie, Chlebowiczowie, Glebowiczowie, Глебовичи *etc.*)¹ giminė politiniame LDK elite, netgi pačioje jo viršūnėje, buvo įsitvirtinusi gerus du šimtmečius (XV a. viduryje–XVII a. viduryje). Dėl šios priežasties pirmosios gan įvairios giminės kilmės versijos ir genealoginės schemos pateiktos jau XVI a. kronikininkų darbuose (Motiejus Strijkovskis) ar XVI–XVIII a. herbynuose (Bartosz Paprocki, Kasper Niesiecki, Albertas Vijūkas-Kojalavičius). Nemažai teiginių, kaip antai apie kunigaikštišką giminės kilmę, neišlaikė kritikos ir jau seniai atmesti, kiti – apie Hlebavičių tautinę kilmę bei jų giminystės ryšius – vėlesnėje istoriografijoje vertinami prieštarinčiai.

Nepaisant giminės įtakos LDK politiniame gyvenime, o greičiausiai kaip tik dėl pražuvusios didžiosios dalies jų archyvo, Hlebavičiai kol kas nesulaukė rimtesnio profesionalių istorikų dėmesio. Tarp svarbesnių genealoginio-biografinio pobūdžio tyrimų reikėtų nurodyti vis dar nepasenusį Adamo Bonieckio darbą², paskelbtos kelios, deja, išsamumu nepasižyminčios garsesnių Hlebavičių atstovų mokslinės biogramos³. Tačiau iki šiol nėra parengta tiksli giminės genealoginė schema, pavyzdžiui, netgi naujausiuose genealoginiuose darbuose iš esmės neminima ar painiojama Hlebavičių-Polonskių linija⁴. Istoriografijoje nagrinėtos Hlebavičių sąsajos su Dubrovnos ir Zaslavljo valdomis – pagrindinėmis jų rezidencijomis, lokalinuose tyrimuose publikuoti keli dokumentai, reikšmingi minėtų valdų ir Hlebavičių istorijai⁵. Michailas Spiridonovas detaliau aptarė Zaslavljo raidą XVI a. ir paskelbė šaltinius, susijusius su Hlebavičių veikla Zaslavlyje, tarp kitų, publikavo (adaptuotai) 1578 m. Minsko kašteliono Jono Hlebavičiaus pranešimą apie archyvo gaisrą⁶. Publikacija nebuvo

¹ Lietuvių istorikų tekstuose giminės asmenvardžio užrašymas įvairuoja, netgi tie patys autoriai vienur giminės atstovus vadina Glebavičiais (R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje–XV a. Sudėtis, struktūra, valdžia*, Vilnius, 2003, p. 306–307), kitur – Hlebavičiais (R. Petrauskas, „Hlebavičiai“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 7, Vilnius, 2005, p. 512).

² A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa, 1887, p. 71–74.

³ Z. Spiralski, „Hlebowicz Jan h. Leliwa (ok. 1480–1549)“, *Polski Słownik Biograficzny* [toliau – *PSB*], t. 9, 1961, p. 541–542; G. Małaczyńska, „Hlebowicz Jerzy h. Leliwa (zm. po 1520)“, „Hlebowicz Mikołaj h. Leliwa (zm. 1514)“, „Hlebowicz Stanisław h. Leliwa (zm. 1513)“, ten pat, p. 542–545; W. Czaplinski, „Hlebowicz Jerzy Karol h. Leliwa (zm. 1669)“, ten pat, p. 543–544.

⁴ W. Dworzaczek, *Genealogia*, Warszawa, 1959, lent. 168; A. H. Нарбут, *Генеалогія Беларусі*, 2 dalis: XVI–XVIII в.в., Москва, 1994, p. 149–152.

⁵ В. Л. Насевіч, „Дубровеншчына ў складзе Вялікага княства Літоўскага“, *Памяць: гісторыка-дакументальная хроніка Дубровенскага р-на*, Мінск, 1997, p. 50–67; Ю. А. Заяц, „Заслаўе ў складзе Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай“, *Памяць: гісторыка-дакументальная хроніка Заслаўя*, Мінск, 2000, p. 65–80.

⁶ М. Ф. Спиридонов, *Заславль в XVI в.*, Минск, 1998. Tas pats autorius, remdamasis Lietuvos Metrikos medžiaga, nagrinėjo Vilniaus vaivados Jono Hlebavičiaus dukrų ir trečiosios didiko žmonos

kritinė, pritaikyta plačiau visuomenei, todėl šis Hlebavičių senojo archyvo raidai svarbus dokumentas šiame straipsnyje skelbiamas dar syki. Naujausiuose LDK diduomenei skirtuose darbuose grindžiama bendra Hlebavičių ir Vėževičių kilmė, o pasirinkusis vartoto herbo analogija, teigiama apie jų giminystę (herbiniu pagrindu) su įtakingiausio Vytauto laikų didiko Manvydo gimine⁷. Pastaruoju metu atmetama rusėniška giminės kilmės versija (nuo Smolensko), tvirtinant apie lietuvišką, pirmiausia Vėževičių, o kartu ir Hlebavičių kilmę⁸.

Taigi bendras Hlebavičių ir Vėževičių giminės pirmtakas buvo XV a. pirmojoje pusėje gyvenęs Vėžas (Вяж, Wyazewicz). Dėl šaltinių fragmentiškumo sudėtinga tiksliau identifikuoti pastarojo asmens tėvoniją ar turėtas valdas. Remiantis numanomai jo disponuota valda Lietuvos žemėje (siaurąja prasme) – su šiuo Vėžu siejama⁹ Kazimiero Jogailaičio duotis (apie 1446 m.) Dubingiuose¹⁰ – daroma išvada apie lietuvišką Vėževičių-Hlebavičių pirmtako kilmę. O kadangi valdas Smolensko žemėje (Dubrovną) Vėževičių giminės tęsėjai Hlebavičiai iš Aleksandro Jogailaičio gavo tik 1495 m., tuo pagrindu atmetama jų kilmė nuo Smolensko žemių¹¹. Kita vertus, neaiškumų dar lieka. Nežinoma, ar Hlebavičių pirmtakas Vėžas neturėjo kitų valdų, kad ir rytinėse LDK žemėse. Trūksta argumentų atmetant ankstesnėje historiografijoje Hlebavičių pirmtaku laikytą iš Smolensko kilusį Fiodorą Vėževičių (mirė apie 1496 m.), XV a. pabaigoje įsikūrusį žmonos valdose Vosyliškių pavieta. Tai, kad jis gyveno vėliau, greičiau tik įrodo, kad nebuvo Hlebavičių pirmtakas, tačiau nenubraukia jo galimos giminystės su XV a. pirmojoje pusėje gyvenusiu Vėžu. Juolab kad į akis krinta rusėniškos XV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje Vėževičių ir Hlebavičių aspiracijos, tokios, kaip slaviški asmenvardžiai (Hlebas, Ivaška), siekis administruoti rytines LDK vaivadijas (Smolenską, Vitebską, Polocką) ir pan.

Du Vėžo sūnūs: Jonas (Ivaška) (mirė apie 1482 m.) ir Hlebas pradėjo Vėževičių ir Hlebavičių giminų istorijas. Didesnių aukštumų nepasiekę Vėževičiai susmulkėjo, kai kurie jų, pavyzdžiui, XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje tapo Hlebavičių klientais. Antai, Minsko kaštelionas Jonas Hlebavičius iš Ščasno ir Jokūbo Jokūbai-

konfliktą dėl po vaivados mirties paliktų valdų. Žr. M. Spirydonovo, „Podzielenie przez szlachtę pańszczyźnianych chłopów-danników“, *Lituanio-Slavica Posnaniensia Studia Historica*, t. 7, Poznań, 1997, p. 245–258.

⁷ R. Petrauskas, *op. cit.*, p. 306–307.

⁸ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Poznań, 1995, p. 89.

⁹ Ten pat. R. Petrauskas minėto Vėžo nesieja su vėlesniais Vėževičiais ir nurodo, jog apie Jono bei Glebo Vėževičių tėvą duomenų nėra, plg. R. Petrauskas, *op. cit.*, p. 306.

¹⁰ „Вяжу [...] землю пустую у Дубинкахъ, Мелкидову. Пань Петраш, пань Аньдrei Сакович, до воли“, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3. Užrašymų knyga 3*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 20, 66, 68; D. Karvelis, R. Ragauskienė, *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808 m.*, Vilnius, 2009, p. 25.

¹¹ K. Pietkiewicz, *op. cit.*, p. 89.

čių Vėževičių pirkto ir mainė keletą valdų Minsko paviete. 1578 m. dokumente šie Vėževičiai vadinami jo valdiniais. Ar 1621 m. Vilniaus kaštelionu ką tik paskirtas Mikalojus Hlebavičius į savo pirmtako Vilniaus kašteliono Jonušo Radvilos laidotuves vietoj savęs atsiuntė „Minsko pavieto raštininką ir savo klientą“ Vėževičių¹². Kiek kitoks buvo Hlebavičių santykis su Manvydais, o tiksliau – su atminimo apie juos saugojimu giminės tradicijoje. Kaip jau minėta, Vėževičiai vartojo Lelivos herbą, rodantį jų herbinę giminystę su Vilniaus vaivados Manvydo (mirė 1423 m.), Horodlėje priėmusio šį lenkišką herbą, gimine¹³. Giminystės pagrindimo požiūriu reikšmingas minėtas 1578 m. įrašas. Jame užfiksuota XVI a. pabaigoje Hlebavičių puoselėta giminystės su Manvydais istorinė tradicija: Jonas Hlebavičius savo prosenelį nedviprasmiškai įvardijo Hlebavičiumi Vėževičiumi Manvydu, o senelį – Jurgiu Hlebavičiumi Manvydu¹⁴. Tad, matyt, dar pačioje XVI a. pradžioje Hlebavičiai vadinosi Manvydais, tik vėliau šis pavardis dingo. Neatsitiktinai Vilniaus vaivada Jonas Hlebavičius 1545 m. iš Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus perėmė „mūsų Manvydų giminės“ Vilniaus katedros Manvydų koplyčios patronato teisę. Tik 1576 m. vaivados sūnus protestantas J. Hlebavičius šią teisę perleido Žemaitijos seniūnui Jonui Chodkevičiui¹⁵.

Kaip tik giminystė su Manvydais smarkiai pastūmėjo Vėžo sūnų, bent jau Jono (Ivaškos) Vėževičiaus (mirė apie 1482 m.) karjeras. Pastarasis, regis, turėjęs tik dukterį, tapo Trakų vaivada (apie 1478–1480 m. pabaigą)¹⁶. Tuo tarpu jo brolio Hlebo ir Onos Račkaitės sūnūs Jurgis, Stanislovas bei Petras XV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje įsitvirtino Smolensko, Polocko ir Vitebsko vaivadijų valdančiajame elite. Jurgis Hlebavičius (mirė iki 1520 m.) buvo Smolensko vaivada (1508–1514), jo brolis Stanislovas († 1513) – Polocko (1505–1513), o jauniausias Petras (mirė iki 1526 m.) – Krėvos laikytoju (1508–1522). Giminės istoriją tęsė du Hlebo sūnūs – Jurgis ir Stanislovas. Pirmojo linija pasiekė didžiausių karjeros aukštumų, įsitvirtindama aukščiausiam XVI–XVII a. pirmosios pusės LDK elite. Jos atstovai buvo nebe tik rytinių Lietuvos vaivadijų – Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkais (vaivadomis), bet ir užėmė svarbiausias LDK – Vilniaus (2), Trakų (2) vaivady, po vieną Žemaitijos seniūno, Vilniaus ir Trakų kaštelionų, LDK kanclerio bei iždininko pareigas.

¹² Российский государственный архив древних актов, ф. 389 [Lietuvos Metrika], ap. 1, d. 1–2 [toliau – LM; naudotasi Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomais mikrofilmais], s. v. 272 [toliau – kn. 272], l. 37; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów, [toliau – AGAD, AR], dz. V, nr. 5228/I, l. 49 (1621 02 04, Vilnius, M. Hlebavičius – Kristupui II Radvilai).

¹³ W. Semkowicz, „O litewskich rodach bojarских zbratanych ze szlachtą polską w Horodle r. 1413“, *Lituanio-Slavica Posnaniensia: Studia Historica*, t. 3, 1989, p. 24; K. Pietkiewicz, *op. cit.*, p. 89.

¹⁴ LM, kn. 272, l. 37v.

¹⁵ Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius [toliau – MAB RS], f. 6, nr. 244.

¹⁶ L. Korczak, *Litewska Rada Wielkosiążęca w XV wieku*, Kraków, 1998, p. 101.

Jurgio Hlebavičiaus (Dubrovnos) linija. Karjeros požiūriu labiausiai išsiskyrė trys šios linijos atstovai: karalienės Bonos proteguotas¹⁷ ir pirmuoju Vilniaus vaivada bei LDK kancleriu giminėje tapęs Jonas Hlebavičius (apie 1480–1549)¹⁸, Žygimanto Augusto ir Habsburgų dvaruose lavinęs jo sūnus Trakų vaivada Jonas Hlebavičius (1544¹⁹–1590 07 ar 08) bei paskutinis linijos palikuonis, taip pat Vilniaus vaivados pareigas ėjęs Jurgis Karolis Hlebavičius (1603–1669 04 18). Nuo XVI a. antrosios pusės pradėdant Trakų vaivada J. Hlebavičiumi giminės atstovai ėmė vadintis „Dubrovnos ponais“, tad šią liniją tikslinga vadinti šiuo vardu. Pažymėtina, kad visą laiką giminės atstovai buvo ištikimi Jogailaičių dinastijai, o po Liublino unijos Abiejų Tautų Respublikai. Netgi vedęs „kėdainiško“ Jonušo Radvilos seserį Kotryną, J. K. Hlebavičius 1655 m. neprišijungė prie Kėdainių unijos su Švedija. Pasiectą Hlebavičių giminės padėtį valstybėje rodo matrimonialiniai jų ryšiai su įtakingiausiomis Kiškų, Radvilų, Sapiegų ar turtingomis kunigaikščiškomis šeimomis, kaip Zaslavskiai.

Pagal sukauptą nekilnojamąjį turtą XVI a. pirmojoje pusėje jie priklausė turtingiausių LDK didikų dešimtukui. Štai J. Hlebavičius nuo savo ir savo žmonos valdų 1528 m. išrengė 279 raitelius, prieš save praleidęs tik Kęsgailas, Radvilas, Goštautas, kunigaikščius Olelkaičius, Ostrogiškius ir Astikus²⁰. Vėliau, giminei plečiantis, atskirų jos narių potencialas kiek sumažėjo, vis dėlto jie išsilaikė turtingiausiųjų LDK didikų dvidešimtuose. Antai, 1567 m. grįžęs iš Maskvos nelaisvės J. Hlebavičius nuo turimų valdų (dalį prarado per karą su Maskvos Didžiąja Kunigaikštyste) išrengė tik 47 raitelius. Tačiau tuo metu jis nedisponavo dalimi jam vėliau grįžusių motinos O. Zaslavskos valdų. Antrą kartą ištekėjusi už Kameneco kašteliono Jeronimo Seniavskio, O. Zaslavska antrajam vyrui užrašė visas turimas savo valdas (Vanevą, Vezovcus, Zaslavlį ir Mežovą), o jis nuo jų 1567 m. išrengė 77 raitelius²¹. Puikią turtinę padėtį rodo ir 1606 m. vieno iš Trakų vaivados J. Hlebavičiaus sūnų, būsimą Vilniaus kašteliono Mikalojaus 120 000 kapų grašių užrašymas savo valdose

¹⁷ W. Pocięcha, *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie odrodzenia*, t. 3, Poznań, 1958, p. 66 *etc.*

¹⁸ J. Hlebavičius buvo vedęs tris kartus. Su pirma žmona Ona Stanislovaite Bartoševičiūte turėjo 5 dukras: Jadvygą (mirė 1547 m., Mikalojaus Sapiegos žmoną), Kristiną (mirė iki 1594 m., Jono Komajevskio žmoną), Zofiją (Jurgio Zenovičiaus žmoną), Oną (Ivano Solomereckio žmoną) ir Elžbietą (Mikalojaus Šemetos žmoną), su antra žmona Zofija Mikalojevaite Petkevičiūte neturėjo vaikų, o su trečia žmona, kunigaikštyte Ona Fiodoraite Zaslavska, susilaukė dviejų sūnų, Jeronimo (mirė apie 1562 m.) ir Jono, bei trijų dukrų, Barboros (mirė apie 1578 m., Žygimanto Volskio žmonos), Elžbietos (pirmą kartą ištekėjo už Andriaus Odincevičiaus, antrą – Mykolo Valavičiaus, trečią – Stanislovo Narbuto) ir Dorotos (Mikalojaus Rejaus iš Naglovicų (garsiojo poeto ir protestanto M. Rejaus sūnaus) žmonos), žr. М. Ф. Спиридонов, *op. cit.*, p. 9–10; MAB RS, f. 1, nr. 160; LM, kn. 255, l. 371, AGAD, AR, dz. XI, b. 11, nr. 22.

¹⁹ Kaip pilnametis 1562 m. iš motinos atgavo tėvo užrašytus turtus, tad turėjo gimti apie 1544 m., žr. LM, kn. 255, l. 370.

²⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523 (1528). Viešųjų reikalų knyga 1*, parengė A. Baliulis, A. Dubonis, Vilnius, 2006, p. 22.

²¹ RIB, t. 33 (*Литовская Метрика. Книги публичных дел*), Петроград, 1915, p. 497, 505–506.

žmonai kunigaikštytei Marcibelei Koreckai²². Pagrindiniai šios linijos Hlebavičių dvarai buvo Minsko, Naugarduko ir Oršos pavietuose, turėta valdų Žemaitijoje, Oršos ir Trakų pavietuose, jiems priklausė medinis dvaras ir keli mūrniamiai Vilniuje (prie Puškarnios ir Vokiečių gatvėje) bei Minske. Svarbiausios rezidencijos buvo minėtoji Dubrovna (Smolensko vaivadijoje, po reformos Vitebsko vaivadijoje (Oršos paviete)), bei Zaslavlis (Minsko paviete), kurį 1543 m. po motinos mirties paveldėjo trečioji Vilniaus vaivados J. Hlebavičiaus žmona kunigaikštytė O. Zaslavska.

Konfesiniu požiūriu iki XVI a. vidurio Dubrovnos Hlebavičiai daugiausia buvo katalikai. Žinomos fundacijos cerkvėms rodytų, kad, kaip ir daugelis kitų, bent jau giminės moterys XV a. galėjo būti stačiatikės²³. Ankstyvuojų reformacijos periodu Hlebavičiai simpatizavo ar bent domėjosi protestantizmu. Dar 1548 m. vasarą Vilniaus vaivados J. Hlebavičiaus šeima klausėsi nuo 1545 m. balandžio Žygimanto Augusto Vilniaus dvare dirbusio ir evangelizmą išpažinusio, Vitenberge laisvųjų menų magistro laipsnį įgijusio Jano Kozminijaus mokymo. Anot karaliaus svainio Mikalojaus Radvilos Rudojo, pastarasis „nuolat kažką į ausį šnibžda“ Vilniaus vaivada ir vaivadienei²⁴. Tačiau testamente J. Hlebavičius nurodė jį palaidoti Bernardinų bažnyčioje Vilniuje, greta tėvo ir brolio, taip pat atskiru registru surašė savo aukas katalikų bažnyčioms ir špitolėms²⁵. Bet jo sūnus J. Hlebavičius tapo karštu evangeliku reformatu. Giminės tradicijoje minimas jo religinis disputas būnant maskvėnų nelaisvėje su Ivanu Žiauriu, grįžęs į Lietuvą, didikas rėmė protestantų spaustuve Vilniuje ir tokius tikėjimo autoritetus, kaip Andrius Volanas. Dėmesys teologiniams klausimams atsispindi ir 1590 m. surašytame jo testamente²⁶. Nepaisant atsidavimo, pasak jo, vieninteliu „teisingam“ evangeliškam tikėjimui, jo sūnus Vilniaus kaštelionas M. Hlebavičius, negalėdamas padaryti karjeros, sugrįžo į katalikybę ir netgi evangelikų reformatų bažnyčią Zaslavlyje, kur buvo palaidotas tėvas, atidavė katalikams. Vėlesni šios linijos Hlebavičiai taip pat liko katalikais.

Polonso Hlebavičių linija. Kaip jau minėta, ši linija genealogams mažai žinoma. A. Bonieckis nurodo Stanislovą Hlebavičių Polonskį, 1549 m. besibylinėjantį su kunigaikštine Odincevičiene bei 1554 m. su Mikalojumi ir Arnulfu Hlebavičiais dėl trečios Rudkos valdos dalies²⁷. Tačiau šis Stanislovas Hlebavičius (mirė

²² LM, kn. 288, l. 624v–625v.

²³ 1433 m. Ona Milochna Račkaitė, Hlebo Vėževičiaus žmona, dotavo Suliatičių cerkvę, žr. R. Petrauskas, *op. cit.*, p. 307.

²⁴ *Listy polskie XVI wieku*, pod red. K. Rymuta, t. 2: Listy z lat 1548–1550 ze zbiorów Władysława Pociechy, Witolda Taszyckiego i Adama Turasiewiczza, Kraków, 2001, p. 66–67 (1548 07 25, Krokuva, Žygimantas Augustas – M. Radvilai Rudajam).

²⁵ MAB RS, f. 1, nr. 160 (1549 04 16, Vilnius, J. Hlebavičiaus testamentas).

²⁶ *Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim*, opr. U. Augustyniak, Warszawa, 1992, p. 60–75.

²⁷ A. Boniecki, *op. cit.*, p. 73.

iki 1571 04 20²⁸), kitaip nei manė A. Bonieckis, priklausė ne Jurgio Hlebavičiaus, bet Naugarduko, Ašmenos pavietuose bei Palenkėje įsitvirtinusios ir nuo Polonos valdos Polonskiais pasivadinusiai Polocko vaivados Stanislovo Hlebavičiaus linijai. Jis buvo Polocko vaivadaičio Jono Hlebavičiaus sūnus (mirė apie 1540 m.), Mikalojaus Hlebavičiaus (mirė apie 1554 m.) sūnėnas. Pastarojo sūnus, Dorogičino vėliavininkas Arnulfas Hlebavičius (mirė apie 1576 m.) buvo Stanislovo pusbrolis. Stanislovas Hlebavičius turėjo tris dukras: Eleną (mirė 1583 m.) Naugarduko vaivados Mikalojaus Radvilos žmoną, Mariną (1599 m. ištekėjusią už Ašmenos pavieto žemionio Fabijono Jokūbavičiaus Piaseckio) ir Kotryną (apie 1599 m. ištekėjusią už kunigaikščio Elijaus Giedraičio) bei sūnų Petrą Hlebavičių (mirė apie 1599 03)²⁹. Ši Hlebavičių-Polonskių linijos šaka užgeso XVI a. pabaigoje, tačiau atrodo, jog liniją pratęsė Arnulfo palikuonys.

Kaip matyti iš 1599 m. Marinos ir Kotrynos Hlebavičiaių rašto, Hlebavičių-Polonskių valdų masyvas XVI a. pabaigoje išsidėstė tuometiniame Naugarduko paviete – Polonka, Černigovas, Nača, Ašmenos – Poločanai, Pužanai, Pinsko – Malešovas, Slonimo – Dziatkovičiai ir kt. pavietuose. Vis dėlto Polonsko linijos Hlebavičių ekonominis pajėgumas buvo menkesnis nei Dubrovnos linijos. Ypač išsiskiria turtinė padėtis žvelgiant į išrengiamų raitelių kariuomenei skaičių: 1528 m. Polocko vaivadaičiai Mikalojus išrengė 31 raitelį, o Jonas tik 12. Pagal turimas valdas jie prilygtų tik pasiturinčiai bajorijai? Tačiau minėtų vaivadaičių seserų aprūpinimas ir apskritai vykdyta matrimonialinė šios linijos politika rodo didelę giminės sėkmę to meto visuomenėje. Polocko vaivados dvi dukros Elžbieta ir Kotryna nutekėjo į XVI a. pradžioje žymias Sapiegų, Astikų ir Kločkų gimines. Elžbieta (mirė po 1528 m.) tapo Palenkės vaivados Ivano Sapiegos, o po jo mirties – Trakų vaivados Grigo Astiko žmona. Įspūdingą, ne kiekvienai netgi didikei pasiekiamą kraitį į Žemaitijos seniūno Motiejaus Kločkos namus nusinešė Kotryna Hlebavičiūtė (mirė 1552 m.), tą rodo ir našle likusios didikės išlaikytas 60 asmenų dvaras³⁰. Todėl 1528 m. kariuomenės surašymo duomenys šių Hlebavičių požiūriu sunkiai suprantami – Polocko vaivados dukros aprūpintos daugiau nei gausiai, o sūnūs „nusirito“ iki vidutinių bajorų? Taip pat sunku paaiškinti, kaip tokio lygio žmoną, Polocko vaivadaičio Jono Hlebavičiaus vaikaitę Eleną Hlebavičiūtę, 1576 m. pradžioje pasirinko pirmosios LDK giminės – Radvilų atstovas Naugarduko vaivada Mikalojus Radvila. Greičiausiai surašymo duomenys nebuvo preciziški.

Kol kas trūksta informacijos Hlebavičių-Polonskių linijos konfesinei padėčiai tiksliau apibūdinti. Ar iš tiesų jie bent linijos istorijos pradžioje galėjo būti stačia-

²⁸ AGAD, AR, dz. XI, nr. 22.

²⁹ Ten pat; MAB RS, f. 16, nr. 9, l. 5.

³⁰ R. Ragauskienė, „The Noblewoman's Court in the Sixteenth-century Grand Duchy of Lithuania“, *Lithuanian Historical Studies*, t. 8, 2003, p. 30–32.

tikiai?³¹ Ko gera, XVI a. viduryje Hlebavičiai-Polonskiai perėjo į protestantizmą – tai būtų Elenos Hlebavičiūtės santuoka su tvirtu protestantu Naugarduko vaivada M. Radvila. Kita vertus, jų dukra Zofija tikėtinai auklėta evangelizmo dvasioje, ištekėjusi už Žemaitijos seniūno Jurgio Chodkevičiaus, perėjo į katalikybę, o antrą kartą ištekėjo už kalvinisto Kristupo Dorohostaiskio. Tikėjimo skirtumai bent jau nuo XVI a. vidurio netrukdyt sudaryti santuokas, svarbiausia buvo politiniai išskaičiavimai ir ekonominė nauda, giminės prestižas bei panašūs dalykai. Visa tai tik dar labiau ap sunkina Hlebavičių konfesinės padėties išsiaiškinimo galimybes.

Senojo Hlebavičių archyvo raida (iki XVI a. pabaigos)

Vientisesni Hlebavičių giminės linijų archyviniai rinkiniai mūsų laikų nepasiekė. Bent fragmentiškai atkurti jų archyvo sudėtį ir raidą, nustatyti pagrindines dokumentų saugojimo vietas leidžia išlikusi netiesioginė archyvytūrinio pobūdžio medžiaga, palyginamieji kitų didikų dokumentinių rinkinių duomenys. Vėzevičiai-Hlebavičiai mažiausiai nuo XV a. vidurio priklausė LDK elitui, todėl jų, panašiai kaip Radvilų, Goštautų, Kiškų, Iljiničių ir kt. didikų, pradžioje negausūs rinkiniai turėjo būti šio ir dar kiek ankstesnio periodo. Tą patvirtina 1578 m. aprašas, kuriame, tiesa, labai nekonkrečiai paminėtos Hlebavičių protėviams Lietuvos didikų kunigaikščių Vytauto, Žygimanto Kęstutaičio ir Švitrigailos duotos privilegijos. Tad Hlebavičių archyvas pradėjo formuotis XIV a. pabaigoje–XV a. pirmojoje pusėje, tikėtina tarp 1392–1440 m.³², ir turėjo būti susijęs su giminės pirmtaku Vėžu. Matyt, jis saugotas Vėžo Dubingių valdoje arba dėl nedidelės apimties tiesiog vežiotas skrynelėje. Dalį rinkinio perėmusio Jono Vėzevičiaus dokumentai per J. Vėzevičiaus dukros Onos santuoką su Trakų vaivada Petru Jonaičiu Mangirdaičiu greičiausiai nukeliavo į Mangirdaičių-Kiškų rinkinius, o privilegijos, apie kurias užsimenama 1578 m. dokumente, teko Hlebavičių giminės pradininkui – Hlebui Vėzevičiui. Tolydžio gausėti turėjęs jo rinkinys XV a. pabaigoje skilo į dvi – Smolensko vaivados Jurgio Hlebavičiaus ir Polocko vaivados Stanislovo Hlebavičiaus – dalis ir nuo to laiko plėtojosi autonomiškai.

Gausesniam turėjusiam būti Jurgio Hlebavičiaus rinkiniui reikėjo tinkamos saugojimo vietos. Vieną svarbiausių savo rezidencijų Smolensko vaivada įkūrė Dubrovnoje, tačiau ši paskutinė pasienyje su Maskva buvusi ir ne kartą puolama

³¹ Apie šią versiją J. Serejka, *Kunigaikštystė ir plikbajoris. Zofija Radvilaitė-Dorohostaiska ir Stanisławas Tyminskis*, vertė V. Deksnys, Vilnius, 2010, p. 38–39.

³² Ankstyviausios žinomos Vytauto privilegijos kunigaikščiams datuojamos 1386 m. (pavyzdžiui, kunigaikščiui Fiodorui Ostrogiškiui duota privilegija Ostrogo piliai), ponijai – nuo 1396 m. (privilegija, suteikianti Manvydui Geranainis), o privilegijos bajorams ir tarnams žinomos nuo apie 1392 m., žr. *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430*, zedr. J. Ochmański, Warszawa–Poznań, 1986, nr. 55, 66, 85, p. 60–61, 68, 82.

ar net priešų užimama pilis nelabai tiko dokumentų saugyklai, todėl dalį rinkinio didikas galėjo laikyti dvare Vilniuje. Bent jau čia, o ne Dubrovnoje reikalingus dokumentus saugojo jo sūnus Jonas Hlebavičius. LM galima rasti duomenų apie pastarojo didiko, kaip Vitebsko, Polocko ar Vilniaus vaivados bei LDK kanclerio, pareigybinę kanceliarinę veiklą, tuo tarpu privataus jo archyvo atžvilgiu duomenys ganėtinai šykštūs. Antai tarp LM Užrašymų knygų išliko J. Hlebavičiaus, kaip Vitebsko ir Polocko vaivados, teismo knyga-kopija (kn. 16) ar 1547 m. jau kaip LDK kancleriui pateiktų Voluinės privilegijų rinkinys (kn. 22)³³. 1530–1538 m. užrašytos bylos neretai spręstos privačiame Polocko vaivados Dubrovnos dvare. Žinoma apie kelis Vilniaus vaivados raštininkus: 1543 m. juo buvo Simonas Haraburda³⁴, vėliau 1546–1548 m. ir, matyt, iki pat didiko mirties – Ostafijus Valavičius³⁵. Raštininkai jį lydėdavo kelionėse – 1536 m. vienas jų J. Hlebavičiui vykstant į savo Šalčininkų valdą pametė didiko asmeninį signetą³⁶.

Kaip aiškėja iš 1549 m. sudaryto J. Hlebavičiaus testamentu, privatūs ir apskritai svarbiausi jo dokumentai (ar didžioji jų dalis) buvo laikomi Vilniaus dvaro mūrnamyje (gal Vokiečių gatvėje?) skryniose išdinėje. Kadangi didikas su dviem žmonomis sugyveno gausią 8 dukrų ir 2 sūnų šeimą, jis kaupė ir saugojo du atskirus archyvinius vienetus, arba tiksliau, pirmosios santuokos dukrų vainikinių užrašymus, valdų dokumentus ir kita laikė atskiroje skrynioje, kuri 1549 m. surašant testamentą buvo užantspauduota ir palikta saugoti žmonai. Šie dokumentai turėjo būti perduoti globėjams³⁷. Tačiau našlė neskubėjo vykdyti paskutinės mirusio vyro valios, o gal ir terminas nebuvo tiksliau apibrėžtas. Dar 1551 m. pabaigoje viena J. Hlebavičiaus dukrų valdovo maršalkienė Kristina Komajevska, norėdama atgauti jai reikalingą vainikines užrašymą, kurį buvo davusi tėvui saugoti, turėjo kreiptis į valdovo teismą. Karalius priteisė O. Hlebavičienei grąžinti reikalaujamą dokumentą, tačiau vaivadienė savo ruožtu paprašė išrašo, kad „iš savo vaikų jokių sunkumų nepatirtų“³⁸. Kitą J. Hlebavičiaus archyvo dalį sudarė jo paties ir trečiosios žmonos dokumentai. Šis rinkinys, sprendžiant iš turėtų valdų ir einamų pareigų, tuometinėje LDK turėjo būti vienas didžiausių. Be ankstyvųjų jau paminėtų privilegijų giminės

³³ P. Kennedy-Grimsted, I. Sułkowska-Kurasiowa, *The „Lithuanian Metrica“ in Moscow and Warsaw: Reconstructing the Archives of the Grand Duchy of Lithuania. Including An Annotated Edition of the 1887 Inventory Compiled by Stanislaw Ptaszycki*, Cambridge (Mass.), 1984, p. 83–84; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 22 (1547). Užrašymų knyga 22*, parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, Vilnius, 2010.

³⁴ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek, pod. red. A. Rachuby, Warszawa, 2004, nr. 586, p. 134.

³⁵ LM, kn. 31, l. 221.

³⁶ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537). Užrašymų knyga 19*, parengė D. Vilimas, Vilnius, 2009, nr. 248, p. 250.

³⁷ MAB RS, f. 1, nr. 160.

³⁸ LM, kn. 239, l. 59.

pirmtakams, didikas buvo sukaupęs nemažą pluoštą tėvoninių ir ypač žmonių valdų dokumentų: valdovų privilegijas, dokumentus, susijusius su įvairiomis valdų transakcijomis (pirkimu, įkeitimu ir pan.), kvitus, skolarraščius; pareigybinius užrašymus ir pan. – žodžiu, senąjį branduolį tos pragmatiškos dokumentikos, kurią 1578 m. aprašė didiko sūnus Jonas. Neatmestina tikimybė, jog šiame archyve taip pat būta viešųjų LDK dokumentų, kurie čia galėjo patekti dėl J. Hlebavičiaus kaip LDK kanclerio veiklos. Bent jau tokią žalingą valstybei praktiką painiodami viešuosius ir privačius interesus taikė kancleriai – tiek J. Hlebavičiaus pirmtakai, tiek ir po jo šias pareigas užėmę asmenys³⁹.

1549 m. pavasarį Vilniaus vaivada susirgus, balandžio 16 d. Vilniuje buvo surašytas J. Hlebavičiaus testamentas ir, kaip jame nurodyta, bent du didiko pasirašyti ir antspauduoti registrai: pilnametystės sulaukusiems sūnums perduodamų brangenybių sąrašas bei J. Hlebavičiaus dokumentų aprašas. Tai būtų viena ankstyviausių žinučių apie tokio pobūdžio, generalinį archyvo aprašą. Sprendžiant iš vėlesnio apibūdinimo, registras buvo detalus, jame aprašytas kiekvienas dokumentas⁴⁰. Taigi nuo 1549 m. balandžio 23 d., t. y. po J. Hlebavičiaus mirties, iki 1562 m. gegužės 15 d. visas Dubrovnos Hlebavičių archyvinis rinkinys buvo saugomas Vilniuje, o smulkesni valdų dokumentai, kaip kad įprasta, matyt, liko atskirų dvarų centruose.

1562 m. gegužės 15 d. įvyko šio Hlebavičių dokumentų rinkinio dalybos. Vaivados našlė O. Zaslavska pilnametystės sulaukusiam sūnui Jonui atidavė mirusio vyro surašytas brangenybes bei jam priklausiusius dokumentus. Dalybos vyko Žemaitijos vyskupo Jono Domanovskio bei žemės išdininko O. Valavičiaus akivaizdoje, o perduodamus daiktus dar sykį aprašė Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos Juodojo djakas Motiejus Savickis. Tai būtų antrasis žinomas Dubrovnos Hlebavičių archyvo registras. Nors LM įrašė apie jį sakoma, kad buvęs detalus – aprašytas kiekvienas vertingas daiktas ir dokumentas, pats LM įrašas tokios konkretikos neperteikia⁴¹. Archyvo dalybos buvo taikios ir teisėtos, sunkumų nekilo, viskas vyko pagal testamentą išreikštą valią. Šiaip kitose giminėse pasitaikydavo įvairių kuriozų. Kaip pavyzdį pateiksiu Gardino žemės teisėjo Levo ir jo brolio LDK virtuvininko Mikalojaus Michailovičiaus Sapiegų valdų ir dokumentų dalybas XVI a. pabaigoje. Procesas truko nuo 1581 m. (Vitebske) iki 1594 m. (Oršoje). Nepaisant kelių surengtų susitikimų, abi šalys niekaip nesusitarė, ypač dėl vadinamųjų „rusiškų valdų“. Pagaliau 1593 m. valdos šiaip ne taip buvo padalytos į dvi dalis ir nutarta „viską baigti metant burtus, t. y. kieno burtas pirmiau iškris, tas turi sau dalį išsirinkti ir laikyti“. 1594 m. birželį

³⁹ R. Ragauskienė, „XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleriai ir Lietuvos Metrika: valstybės kanceliarijos dokumentų saugojimo ypatybės“, *Lietuvos Metrikos naujienos*, 7–2003, Vilnius, 2005, p. 40.

⁴⁰ MAB RS, f. 1, nr. 160; LM, kn. 255, l. 369v.

⁴¹ LM, kn. 255, l. 369v–371.

metus burtus, Mikalojui teko dalis, kurią apibūdino dokumentai, surašyti 13-oje registro pozicijų, o jo broliui Levui valdos, kurios atsispindėjo 11-oje dokumentų pozicijų⁴².

Pažymėtina, kad būsimam Trakų vaivada J. Hlebavičiui 1562 m. teko ne visa, o tik dalis Dubrovnos Hlebavičių archyvinio rinkinio. Pas motiną liko jai pagal našlės padėtį priklausančių ir vyro dovanotų Vezovcų (Slonimo paviete), Zaslavljo (Minsko paviete), Mežovo (Oršos paviete) ir kt. valdų bei jos asmeniniai dokumentai. Šį rinkinį našlė iki 1560 m. dar gerokai padidino. Po savo motinos mirties didikė iš pusseserių šeimų išpirko visą Zaslavlį, gaudama ir jam priklausančius dokumentus⁴³. Tikėtina, kad kaip tik šioje rezidencinėje valdoje, arba Vezovce, Hlebavičienė ir laikė savo dokumentų rinkinį. Netrukus po savo antrųjų vedybų (apie 1566 m.) su Kameneco pakamariu J. Seniavskiu didikė 1570 m. jam padovanojo Zaslavlį, Vezovcą ir kt. savo valdas. Taigi visi dokumentai galėjo būti pervežti į svarbiausią jos vyro Bžezanų dvarą (Lvovo paviete)⁴⁴. Bet, regis, taip neatsitiko, ko gera, dokumentai liko senoje vietoje.

Vilniuje laikytas minėto Vilniaus vaivadaičio J. Hlebavičiaus atidalytas archyvas. Tai, kad savo archyvą jis saugojo sostinėje, o ne pasienyje su MDK buvusioje Dubrovnoje, kurios šiaip jau svarbą rodytų didiko pasirinktas įvardijimas, savotiškai imituojantis tuomet madingą grafo titulaturą – „Dubrovnos ponas Hlebavičius“, kaip tik išgelbėjo Hlebavičių rinkinį per Livonijos karą. Tačiau 1563 m. pats J. Hlebavičius kartu su kitais Polocko pilies gynėjais pateko į maskvėnų nelaisvę. Beje, daugelis gynėjų į Polocko pilį buvo atsigabenę ne tik vertingiausius savo daiktus, bet ir svarbiausius dokumentus – ir juos per maskvėnų invaziją prarado⁴⁵. Ironiška, bet J. Hlebavičius 1563 m. neteko palei Polocką turėtų privačių valdų (Domnikai, Kotlianai ir Jurevičiai atiteko maskvėnams), tačiau saugioje vietoje laikytame archyve dokumentai į šias valdas buvo išsaugoti⁴⁶.

1567 m. apkeistas su žymiais maskvėnų karvedžiais ir į Tėvynę grįžęs didikas bent iki motinos mirties 1571 m. nekeitė pagrindinio dokumentų rinkinio saugojimo vietos. Kad ji buvo patikima, rodytų kitų prašymai priimti dokumentinius depozitus. Antai, 1567 m. savo raštų skrynią jam saugoti patikėjo su kunigaikščiais Zaslavskiais besigiminiuojanti Rumbarko kunigaikštienė Ana Liubecka Astikienė. Neaišku, kodėl didikas depozitą perdavė Astikienės žentui kunigaikščiui Levui Koširskiui, o pastarasis, atidaręs raštų skrynią, iš jos paėmė 3000 auksinų, brangenybes bei „privilegijas, kai kuriuos pirkimo raštus ir pasirašytas bei mirusio pono Mikalojaus Astiko

⁴² AGAD, AR, dz. X, b. 10, nr. 80.

⁴³ М. Ф. Спиридонов, *op. cit.*, p. 12.

⁴⁴ M. Plewczyński, „Sieniawski Hieronim (Jarosz) h. Leliwa (1519–1582)“, *PSB*, t. 37, Kraków-Warszawa, 1997, p. 121.

⁴⁵ R. Ragauskienė, „XVI a. LDK bajorijos privačių archyvų saugojimo kultūra“, *Lituanistica*, t. 66, nr. 2, 2006, p. 12.

⁴⁶ LM, kn. 272, l. 36.

antspauduotas atviras bei užsiūtą membranas⁴⁷. Po motinos mirties J. Hlebavičiui pavyko atgauti (gal išpirko, o gal atgavo pagal paveldėjimo teisę) iš J. Seniavskio motininius dvarus ir, aišku, visą dokumentinį jų rinkinį⁴⁸. Tarp 1571–1578 m. Minsko kašteliono pareigas gavęs J. Hlebavičius savo pagrindinį archyvą perkėlė iš Vilniaus į atgautą motininį Vezovcų dvarą Slonimo paviete, kur vėl susijungė Dubrovnos Hlebavičių ir dalis kunigaikščių Zaslavskių archyvinių rinkinių. Deja, 1578 m. sausį Vezovcų dvarą, taip pat jame buvusį archyvą, išdinę su didiko iš tėvo paveldėtomis ir naujai įgytomis brangenybėmis, karine amunicija ir kitu turtu nusiaubė gaisras.

Praradimai buvo milžiniški. Praktiškai sudegė visas senasis Vėževičių-Hlebavičių, o, matyt, ir motinos pusės giminės archyvas. Vardydamas nuostolius Varšuvoje seime J. Hlebavičius minėjo senelių, tėvoninius ir motininius bei įvairiai įgytų valdų „raštus ir privilegijas“, aštuonių LDK valdovų duotis. Tarp sudegusių raštų išvardyta per 30 pozicijų svarbiausioms didiko turėtoms valdoms: Ainarovičiai, Sielcai, Bucėvičiai, Dobrinevas, Zaslavlis, Ditzkovščizna (Minsko paviete), Basinas, Kurovičiai, Mokranai, Suliatičiai (Naugarduko paviete), Mežovas (Oršos paviete), Dubrovna, Jurjevičiai, Domnikai, Kotlianai (Polocko vaivadijoje), Lintupiai, Jursiškiei, Volkovščizna, Jevlaškovščizna (Ašmenos paviete), Malešovas (Pinsko paviete), Vezovcas, Pacevščizna, Rogotnia, Šostakovščizna (Slonimo paviete), Molodva (Smolensko vaivadijoje), Naukuniškiai (Trakų paviete), Pastoviai (Žemaitija), sklypai Vilniuje prie valdovo arklidžių ir priemiestyje prie Šv. Jurgio bažnyčios bei mūrnami Vilniuje Vokiečių gatvėje. Taip pat archyve būta raštų gautoms laikyti karaliaus Radaškovičių ir Anykščių valdoms, įvairūs skolaraiščiai, įkeitimai ir pirkimai, pareigybiniai dokumentai (išdo kvitai), taip pat privataus pobūdžio raštai, kaip kad tėvo testamentas. Beje, tarp prarastų archyvalijų neminimi J. Hlebavičiaus žmonos Kotrynos Krotoskos dokumentai, matyt, jie saugoti kitoje vietoje⁴⁹.

Net ir ne itin detalus archyvo registras patvirtina bendras XVI a. LDK diduomenės kauptų archyvų apimties ir sudėties analogijas. Aišku, jog rinkinys buvo didžiulis, siekė arti tūkstančio, o gal ir daugiau dokumentų. Jis saugotas keliose skryniuose – kaip daiktinis gaisro įrodymas buvo atgabenta išlikusi geležinė skrynja, kurioje laikyti vertingiausi, deja, irgi sudegę, senieji pergamentai ir raštai. Rinkinyje dominavo valdų ir teisiniai dokumentai, nors turėta ir giminės-šeimoms dokumentų (paminėtas tėvo testamentas), kaupiti pareigybiniai kvitai, susiję su J. Hlebavičiaus, kaip LDK išdininko, pareigomis. Visiškai nestebina, kad nebuvo vardijama, nors neabejotinai turėta korespondencija⁵⁰ ar kita viešoji iš tiesų daugiau istorinę vertę

⁴⁷ LM, kn. 262, l. 350–350v.

⁴⁸ Jau 1577 m. didikas savarankiškai tvarkėsi Zaslavyje, М. Ф. Спиридонов, *op. cit.*, p. 13.

⁴⁹ LM, kn. 272, l. 35v–37v.

⁵⁰ Tai galėjo būti ir XVI–XVII a. gauti Radvilų laišakai. Apie jų gavimą nurodoma Radvilų archyve saugomoje Hlebavičių korespondencijoje Radviloms, žr. AGAD, AR, dz. V, b. 5, nr. 5220–5228.

turinti medžiaga, kuri pagal to meto sampratą nepriskirta prie pragmatiškai kanceliarinio dokumentinio rinkinio. Gal ji laikyta didiko bibliotekoje ir net sudegus nematyta reikalo apie tai pranešti.

Taigi didžioji ir seniausioji Dubrovnos linijos Hlebavičių archyvo dalis pražuvo negrįžtamai XVI a. pabaigoje. Nėra žinių, ar Minsko kaštelionas prašė valdovo leidimo išduoti LM buvusių sudegusių dokumentų kopijas, kaip tai padarė kitas didikas Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis po panašaus masto jo archyvo gaisro 1577 m. Klecke⁵¹. Kaip lygiai taip pat nežinoma, ar dar vienas didikas – Žemaitijos seniūnas Jonas Kiška, po 1581 m. gaisro mūrinėje Losko pilyje praradęs ten saugotas archyvalijas, prašė dėl bent dalies jų išrašų⁵². Greičiausiai bandyta tai daryti.

Tolesnis Dubrovnos Hlebavičių archyvo (senojo likučių ir naujai gaunamų dokumentų) likimas nėra žinomas. Logiška, jog po J. Hlebavičiaus mirties turimus dokumentus pasidalijo du jo sūnūs – LDK stalininkas Jonas (mirė apie 1604) ir Vilniaus kaštelionas Mikalojus († 1632 11 18) Hlebavičiai. Pastarojo po bevaikio brolio mirties dar sykį sujungti giminės dokumentai savo ruožtu atiteko paskutiniajam šios linijos atstovui Vilniaus vaivada J. K. Hlebavičiui. Kaip tik dėl šio Hlebavičiaus vedybų su Vilniaus vaivadaite Kotryna Radvilaite (1614–1674), kai kurie XVI a. pabaigoje Dubrovnos linijos Hlebavičių dokumentai, pavyzdžiui, Trakų vaivados J. Hlebavičiaus 1590 m. ar tos pačios K. Hlebavičienės 1674 m. testamentai atsirado Radvilų archyve prie šeimininių reikalų (*do spraw familijnych*)⁵³. Be to, Hlebavičiai greičiausiai prisidėjo ir prie Radvilų dokumentų išsaugojimo. Tvano metais, po K. Hlebavičienės brolio Jonušo Radvilos mirties (1655 12 30), jos pusbrolis LDK arklidininkas Boguslovas Radvila paprašė Hlebavičių pasirinkti Radvilų giminės dokumentais, buvusiais Tikotino pilyje, apsuptoje Povilo Sapiegos vadovaujamos kariuomenės⁵⁴. Beje, čia pat Tikotino pilyje J. Radvila buvo paėmęs saugoti ir savo dėdžių Mikalojaus ir Jonušo Kiškų Ivijos archyvalijas. Galbūt Hlebavičiai išgelbėjo bent dalį šių dokumentų, ir didžioji dalis išgelbėta po gaisro vėliau buvo išvežta į Karaliaučius⁵⁵.

Neabejotina, kad per vedybinius ryšius XVII a. viduryje sukauptas Dubrovnos linijos Hlebavičių archyvas nukeliavo į Oginskių ir Sapiegų gimines: J. K. Hlebavičiaus viena dukra Ona Marcibelė ištekėjo už LDK kanclerio Marcijono Aleksandro

⁵¹ R. Ragauskienė, „Bajorijos archyvų gaisrai XVI a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, *Lituanistica*, t. 69, nr. 1, 2007, p. 18–19.

⁵² *Siedziby Kiszków i Radziwiłłów na Białorusi w XVI–XVIII wieku. Opisy z zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych*, opr. J. Zawadzki, Warszawa, 2002, p. 110.

⁵³ AGAD, AR, dz. XI, b. 11, nr. 38.

⁵⁴ *Testamenty ewangelików reformowanych ...*, p. 215.

⁵⁵ *Inwentarz zespołu archiwalnego AGAD, AR, dz. X, dz. 10*, opr. J. Zawadzki, Warszawa, 1999, (maszynopis, AGAD).

Oginskio (1632–1690), o antra dukra Kristina Barbora tapo Vilniaus vaivados Kazimiero Jono Sapiegos (1682–1720) žmona. Analogiškai, kaip per vedybinius Elenos Hlebovičaitės ir Naugarduko vaivados M. Radvilos ryšius, Radvilų archyve atsirado dalis Polonskių-Hlebavičių linijos dokumentų⁵⁶.

Išvados

1. Lelivos (*Leliwa*) herbo Hlebavičių giminė LDK politinio elito viršūnei priklausė XV a. viduryje–XVII a. viduryje. Giminės atstovai užėmė svarbias centrines LDK pareigybes (LDK kancleris ir išdininkas), buvo Vilniaus ir Trakų vaivadomis, rytinių – Smolensko, Polocko ir Vitebsko vaivadijų vaivadomis. Bendrą su Vėževičiais istoriją turėję Hlebavičiai XVI a. pradžioje skilo į Dubrovnos ir Polonskių linijas. Dubrovnos Hlebavičiai XVI a. pirmojoje pusėje priklausė turtingiausių LDK didikų dešimtukui, o vėliau – dvidešimtukui. Konfesiniu požiūriu giminės atstovai iki XVI a. vidurio daugiausia buvo katalikai, vėliau tapo protestantais. XVII a. pradžioje dalis jų sugrįžo į katalikybę.

2. Nepaisant giminės įtakos LDK, vientisesnis Hlebavičių archyvas mūsų dienų nepasiekė. Žinomi tik pavieniai didikų dokumentai, išlikę Radvilų ir kt. archyvuose. LM išlikusios žinutės leidžia fragmentiškai atkurti Dubrovnos Hlebavičių archyvo sudėtį ir raidą iki XVI a. pabaigos.

3. Iki XVI a. vidurio Dubrovnos Hlebavičių senasis archyvinis rinkinys, – ankstyviausi jo dokumentai galėjo būti XIV a. pabaigos, – laikytas Vilniuje, jų mūrmamio išdinėje. Archyvui parinkta saugi vieta sąlygojo neblogą jo išlikimą iki 1578 m. Dokumentų rinkinys buvo prižiūrimas ir tvarkomas. Tai byloja 1549 m. ir 1562 m. surašyti du generaliniai jo registrai – vieni pirmųjų tokio pobūdžio žinomų archyvinių aprašų Lietuvoje.

4. Iki 1578 m. sukauptas rinkinys pasižymėjo diduomenės archyvams būdingomis savybėmis. Tarp mažiausiai per tūkstantį dokumentų dominavo valdų ir teisiniai, kaupiti pareigybiniai dokumentai, giminės-šeimoms raštai. Korespondencija ar panaši viešoji medžiaga laikyta atskirai. Dokumentinio rinkinio pagrindą paveldėdavo vyriškosios lyties giminės atstovai, o dukros ir žmonos per vedybinius ryšius išnešdavo Hlebavičių rinkinio dalis (kartu su motininėmis ar dovanotomis valdomis) į kitas šeimas.

5. 1578 m. senasis Hlebavičių archyvas, saugotas naujai parinktoje Vezovcų valdoje, pražuvo per gaisrą. Nieko nėra žinoma apie bandymus jį atkurti. Tikėtina, jog archyvinio rinkinio likučius perėmė dvi paskutinės Dubrovnos Hlebavičių kartos. Vėliau jų dokumentai nukeliavo į Oginskių ir Sapiegų šeimas.

⁵⁶ AGAD, AR, dz. XI, b. 11, nr. 38.

PRIEDAS

1*

1562 m. gegužės 22 d., Vilnius

*Vilniaus vaivadaičio Jono Hlebavičiaus pranešimas Vilniaus vaivadai Mikalojui Radvilai Juodajam, kad jo motina Vilniaus vaivadienė Ona Zaslavska-Hlebavičienė gražino jam visas privilegijas ir raštus tėvovinėms ir pirktoms valdoms bei bran-
genybes, pagal tėvo pasirašytus registrus*

LM, kn. 255, l. 369v–372v. Kopija, originalas nežinomas.

|| [369v] **Покладанье реестру скарбовь, золота, клеинотовь, сребра и иное маетности от ее милости пани Яноево Глебовичовое воеводиное виленское княжны Ганны Жеславское воеводичу виленському пану Яну Глебовичу ее милости водле тестаменту и реестру годное памети пана воеводы виленского поданое**

Мы Миколаи Радивил на Олыце и Несвижу княжа, воевода виленский, маршалокъ земьский, канцлеръ Великого Князства Литовского, || [370(370)] староста берестейский и ковеньский ознаимуюемъ симъ нашимъ листомъ, с книгъ нашихъ справъ судовыхъ выписанымъ, ижъ его милость велможныи панъ Янъ Яновичъ Глебовича воеводичъ виленский умыслне приехавшы до насъ на врад его королевское милости пана нашего милостивого обличне а явне самъ перед нами оповедел и вызнал, же ясне велможная пани^a пани Ганна Яновая Глебовича пани Ганъна княжна Жеславская, воеводиная виленская, канцлеровая Великого Князства Литовского матъка его милости поотдавала его милости до рукъ вси скарбы, то есть золото, сребро, клеиноты, зброи и иные рухомые речы, такъ тежъ вси привилы и листы на имена его милости отчизные купленные и zostавные, которие отецъ его милости^b годное памети небожчикъ панъ воевода виленьский при еи милости паней воеводинои малжоньце своей до летъ дети своих zostавил и того всего еи милости был звериль, а кгда летъ доростуть поотдавати имъ велел ведъ же упевъняючы, абы потомъ якая вопливість не была кгда дети летъ своих доростуть, тогды всю маетность свою помененую кому зъ ихъ милости што мело приити на листехъ записных и на тастаменте

* Priedų tekstai perteikti pagal bendras LM rengimo spaudai taisykles bei atsižvelgiant į Lietuvos istorijos instituto Archeografijos skyriuje taikomą publikavimo praktiką.

^a Žodis virš eilutės.

^b Vilniaus vaivada, LDK kancleris Jonas Hlebavičius (mirė 1549 m.).

при остатней воли своеи отписаль а особливе тыхъ скарбовъ, клеинотовъ всехъ реестра два под печатью и с подписом руки своее небожчикъ пан воевода еи милости паней малжонъце и детям своим оставил.

Котории тестамент и реестра скарбовъ перед нами воеводою виленскимъ ее милость пани воеводиная поклала и сыну своему его милости пану Яну оказовала, а чинячи досыть воли и постановеню небожчика пана малжонъка своего на отдаванье тыхъ речей и листовъ зводили на то ихъ милость з обудвухъ сторонъ приятелей своихъ – велебного || [370v] в Бозе его милости князя Яна з Доманова, бискупа жомоитского а пана Остафья Воловича, маршалка дворного, подскарбего земского, писара господарьского, старосту могилевского. Якож тые приятели ихъ милости у панее воеводиное ее милости виленское в каменицы у Вильни быть рачили и рахунокъ з реестру его милости небожчика пана воеводы виленского сребру и иным скарбомъ чинили, при которыхъ бытности ее милость пани воеводиная виленская пану воеводичу, сынови своему, што поотдавала, то все на реестръ его милость князь бискупъ жомоитский и панъ маршалокъ дворный дяку нашему Матысови Савицкому списати велели. Котории реестръ пан воеводичъ виленский до рукъ нашихъ дал поведаячы, же водле того списаня все от ее милости до рукъ его сполна дошло и просячи абыхмо то припустивши ку ведомости нашої вradoвой для памяти и упевнения паней матъки его милости до книгъ нашихъ справъ судовыхъ казали записати. А так мы того реестру огледавши, велели есмо его въ книги и в сес нашъ листъ вписати, котории слово от слова так ся в себе мает:

Лета Божего нароженья тысяча пят соть шестдесятъ второго месеца мая пятнадцатого дня. Реестръ скарбовъ, золота, клеинотовъ, сребра позлотистого и непозлотистого и иное маетности, которие мне Яну Яновичу Глебовича воеводичу виленскому ее милость ясне велможная пани пани Ганна княжна Жеславская, воеводиная виленская пани матъка моя милостивая водле тестаменту и реестру годное памяти его милости пана отца || [371(371)] моего подписаного властною рукою его милости и запечатаного печатью небожчиковскою мне и до рукъ моихъ поотдавати, и досыть вчинити рачила перед опекуномъ моимъ велебнымъ в Кристусе княземъ Яномъ з Доманова, бискупомъ жомоитскимъ, и перед его милостью велможнымъ паном Остафьемъ Воловичом, маршалкомъ дворнымъ, подскарбимъ земскимъ, писаром господарьскимъ, старостою могилевскимъ, которихъ есмо ку той справе нашої зсполнои зъ ею милостью паней маткою моею просили, а ихъ милость не литуючи працы своее при том отдаваню речей нижеи описаныхъ будучи и рахунокъ весь чинить рачили.

Напервеи, поклала ее милость реестръ запечатанныи печатью его милости небожчика пана отца моего и с подписом властное руки его милости, на которомъ клеиноты, кубки и каждая штука сребра, тежъ мисы, полумиски и талери меновите и вагою суть пописаны. А такъ первеи дала ми ее милость

перед их милостью княземъ бискупом жомоитским и паном маршалкомъ дворнымъ таке два перстни, одинъ з шмаракгомъ, други з рубином, которые мне и небожчику брату моему^c в реестре пан отецъ мои отписал, к тому дала ми ее милость ланцухъ золотыи, тежь водле реестру, в которомъ ваги есть чотыри ста золотых черленьхъ, а серебра позлотистого нараховали есмо в реестре сумою триста гивен и одну гивну и полдевета скоица и кварту, а белого в кубкох, в ковъшохъ, мисах, полумисахъ, талерахъ, лихтарах сума двесте и осмъ гивен и скотъцовъ двадцать пол трета – всего сребра в реестре обраховали есмо гивен пят сот десять и скоицовъ пол осма, с которое личбы и водле реестру еи милости панеи матъце моеи небожчикъ панъ отецъ мои отписал две сте || [371v] гивень а наливку и рукомыю болшую, яко их вага в реестре описана. А ихъ милостям паням сестрам моимъ и панне Дороте^d пришло водле реестру полтора ста гивен, которыхъ вже ее милость пани матъка рачила отпрать, а мне ее милость водле рахуньку, яко ми его милость пан отецъ мои личбу на реестре меновите ознаимил, позлотистого сребра до рукъ моихъ тепер рачила тые штуки дати: кубокъ великии позлотистыи, в немъ гивень одинънадцать и пол осма скоица, другая половица того жъ кубка гивень одинънадцать и пол девета скоица, кубокъ великии важить гивен пол осмы, другая половица – гивень пол осмы скоицовъ пятнадцать, кубокъ с коруною важить гивень девять и скоицовъ пят, чарка и орехъ в них важи гивен три – всего позлотистого сребра пришло и отдала ми ее милость водле реестру гивень пятдесят. А то белое сребро непозлотистое мне от ее милости даное, напервеи талереи одинънадцать, в нихъ важи гивень деветнадцать, мись пят, в нихъ гивень двадцать чотыри без двох скоицовъ, в ковъшах, в ложкахъ, въ ореху – тридцать гивень. Того всего сума пришло на мене и дала до рукъ моихъ ее милость позлотистого и белого сребра сумою сто двадцать и три гивны, а к тому особливе дала ми ее милость водле рееструж два мечики и шабелку невеликую со сребромъ, к тому шабля, которая была дротомъ тягненымъ сребрным оправлена и другая малая шабелка мне от его милости пана отца моего описаные, ижъ ее милость не рачила ми ихъ вернуть. Прото ее милость с теперешнего постановеня перед их милостью || [372 (372)] паны вышеи поменеными дала ми ее милость за тые две шабли сорокъ копъ грошеи литовское личбы, на чомемъ я перестал, при томъ дати ми ее милость рачила кнафлеи позлотистыхъ а за аксамитную шату мне отписаную, соболми подбитую, ижъ ее милость вже ее не мела, ино с постановеня теперешнего дати ми за нее рачила пятдесятъ копъ грошеи, а иншые шаты я сходилъ переправуючы панъцеровъ, дала ми ее милость осмъ плаховъницъ на десять пахолковъ керис и пул керисъ, тарчъ, древо пана отца

^c Jeronimas Hlebavičius (mirė apie 1562 m.).

^d Minsko kašteliono sesuo Dorota Hlebavičiūtė, Mikalojaus Rejaus iš Naglovicų žmona.

моего, гармъцакговъ два, карбошеровъ двадцат, наколяньков шесть пар, шоломцовъ двадцать, капалиновъ одиннадцать, шорцовъ три, бехтеръ, прилбиц три, а кони шатри и иншия речи военные стаенные, тые поведала ее милость пани матъка моя, же ся то поповало и побортвяло про давност часу. А што ся тычетъ привилевъ и листовъ на имена мои отчизные и купленые, и заставные, которые меновите в реестре пана отца моего кождыи былъ выписан, тые вси водле реестру помененого ее милость до рукъ моихъ поотдавати ми есть рачила, одно жъ стадо, которое мне его милость панъ отецъ мои рачиль отписати, то еще при еи милости панеи матце моеи в ымени ее милости Жеславскомъ zostало, ино и тое стадо все повинъна будеть ее милость мне вернути и отдати коли ее милость обошлю.

При которомъ же то оповеданьи своемъ панъ воеводичъ перед нами воеводою виленскимъ паню матъку свою с тыхъ всихъ речей его милость водле реестру даныхъ волную вчинил и устнымъ сознаньемъ своимъ перед нами ее милость квитовалъ вечно тыхъ скарбовъ || [372v] вже на еи милости поискивати не маеть, кгдыжъ ся его милость водле воли а реестру пана отца его милости небожчика во всемъ досыть стало.

А такъ мы предреченые Миколаи Радивиль воевода виленскийи того оповеданья пана воеводича виленского дали есмо еи милости панеи воеводиной виленскойи сесь нашъ листь выписомъ с книгъ с подписью руки нашею и з нашою печатю.

Писанъ у Вилни, лета Божего нароженя тысяча пят сотъ шестьдесятъ второго месеца мая двадцать второго дня.

2.

1578 m. sausio 11 d., Varšuva

Minsko kašteliono Jono Hlebavičiaus pranešimas apie gaisrą jo Vezovcų valdoje (Slanimo paviete) ir jo metu sudegusį didiko archyvą

LM, kn. 272, l. 35v–38v. Kopija, originalas nežinomas.

Nemokslinė, adaptuota publikacija: М. Ф. Спиридонов, *Заславль в XVI в.*, Минск, 1998, р. 65–72.

|| [35v] **Оповедане кашталяна менского пана Яна Глебовича на Дубровне погореня справ, привилев и многих листовъ его милости на вси имена его милости дедичные, купленые и выслужоные вы имену его Везовъцу з ыншою маетностью**

Стефанъ, Божою милостью корол полскии, великии княз литовскии etc.

Ознаиуемъ симъ нашимъ листомъ, ижъ будучи намъ на теперешнемъ соиме валномъ у Варшаве^a оповедалъ передъ нами каштальнъ менскии, державъца оникштенскии, радошковскии и зыгволскии панъ Янъ Глебовичъ на Дубровне, што жъ деи тыхъ часовъ, кгда его милость при насъ господару на соиме былъ, в року теперешнемъ тисеча пять сот семдесят осмомъ месеца генвара одинадцатого дня, зъ суботы на неделю о польночы згорель домъ в дворе его милости Везовцы у повете Слонимскомъ лежачомъ, в которомъ деи была зложоная вся маетность и листы, привилья, и все право, твердости от господарей ихъ милости великихъ князей литовскихъ Витольта, Жикгимонта, Швитригаила и королей ихъ милости польскихъ и великихъ князей литовскихъ Казимера, Александра, Жикгимонта, Жикгимонта^b Августа продкомъ его милости и отцу его милости такъ тежъ и самому его милости наданые, а особливе от насъ господаря его милости пану менскому на доживотя на сумы пенезеи на юркгельты даные. Тые деи листы, привилья на вси именья его милости дедизные, отчизные, материстые и якимъ || [36 (36)] колвекъ обычаемъ набытые у Великомъ Князьстве Литовскомъ в розныхъ поветехъ лежачые в томъ дворе его милости Везовецкомъ з домомъ згорель.

А наперъвец, все право на замокъ именья его милости дедизное и отчизное Дубровну, лежачое в повете Оршанскомъ повышеи Орши над рекою Днепромъ з obu сторонъ, ажъ до границы московское зо всими приселки, з шляхтою, боярьми паньцерными и путными, зъ кгрунты, пущами, деревомъ бортнымъ, озеры, реками, з ставы и зо всимъ на все яко се тое именья Дубровна в пожиткохъ своихъ, в границахъ и в обыходехъ своихъ здавна маеть и теперь есть, и яко то меновите все по достатку в тыхъ листехъ описано было, также листы и привилья на именья Селцо, Добриневъ, Аинаревичи лежачие у повете Менскомъ, на именья Мокраны, прозываемое Морочъ над рекою Мажею, Куровичи, Сулятичи у повете Ногородскомъ, Малешовъ у повете Пинскомъ и пляць у месте Виленскомъ у стаенъ нашихъ обмежу с пляцомъ Клочковскимъ лежачие. А к тому на именья выслужоные, названные Навкунишки у повете Троцкомъ, а на Поставы в земли Жомойтскои при Вилкеи, потверъженье короля его милости Жикгимонта и листы купчие на именья Лынтупы, Юрсишки у воеводстве Виленскомъ в повете Ошменскомъ, Роготную, Шостаковщизну – в Слонимскомъ, Басино – в Новгородскомъ, Дитковщизну – в Менскомъ, Евлашковщизну у Виленскомъ повете лежачие и на каменицу въ месте Виленскомъ на улицы Немецкои, которая есть вынята с послушенства местского, также и листь господарскии на волность на руд в той каменицы, на пляць на передместю

^a *Seimas Varšuvoje, sušauktas 1577 11 09, vyko iki 1578 03 08.*

^b *Žodis virš eilutės.*

Виленском лежачии неподалеко кляштора Светого Юрья. Тежь листы на именья его милости материстые на Жеславль в Менскомъ, на Везовець в Слонимскомъ, на Межовъ в Оршанскомъ повете и на именья купленные матки его милости пани Яновое Глебовичовое || [36v] воеводиное виленское пани Ганны кнежны Жославское, то есть на часть Жославля *от* панее [...] ^c Кишчиное и *от* кнегини Толочинское [...] ^d, и *от* воеводиное троцкое кнегини Настасьи Мстиславское кнегини Щефановое Збаражское, а *от* кнегини Бурневское [...] ^e, а *от* кнегини Семеновое Одинцевичовое кнегини [...] ^f, и *от* панее Яновое Заберезынское панее [...] ^g, тежь на именье Волковщизну у Виленскомъ и Пацевщизну в Слонимскомъ повете лежачие.

А особливе листы, привилъя, твердости на именья его милости дедизные и *от*чизные, *от* неприятеля нашего князя великого московского при взяту Смоленска посягнутые, то есть Молодву под Смоленскомъ, а при взяту замку нашего Полоцка *от* великогож князя московского именья взятые Юревичи, Домники и Котляны.

К тому листы на державы его милости, то есть на Радошковичи, Оникшты, на которые его милость право зуполное мель, на перъвеи, листы короля его милости Жикгимонта Августа пану Каленицькому Тишковичу на державу Радошковскую и на суму на нихъ описаную даные, то есть на три тысени и на двесте копь грошеи монеты личбы литовское, к тому листъ *от* ихъ милости пановъ рад по смерти короля его милости Жикгимонта Августа ему даньи, што ихъ милост для обороны Великого Князства Литовского и Речи Посполитое взять рачили в того жъ пана Каленицкого Тишкевича одинадцать сотъ и деветьнадцать копь грошеи сорокъ осмъ, также листъ небожчика пана Калесницкого, которимъ он тую всю суму пенезеи описаль малжонце своеи паней Барьбаре Соломерецкой, к тому тежь листъ тое панее Коленицкое и сына ее пана Лаврына Ратомьского старосты оршанского, сполне *от* нихъ его милости даньи на добровольное поступлене его милости Радошковичи и права своего его милости отступаючи. К тому листъ нашъ *господарский*, потверженье на тую державу и суму || [37(37)] такъ же тежь листы на державу Оникъштенскую

^c *Praleista vieta O. Hlebavičienės pusseserės Marinos, Mikalojaus Kiškos Techonoviečio žmonos vardui įrašyti.*

^d *Praleista vieta O. Hlebavičienės pusseserės kunigaikštienės Marijos, Vasilijaus Toločinskio žmonos vardui įrašyti.*

^e *Praleista vieta O. Hlebavičienės giminaitės, greičiausiai kunigaikščio Grigo Burnevskio žmonos vardui įrašyti.*

^f *Praleista vieta O. Hlebavičienės giminaitės iš tėvo pusės kunigaikštienės Nastasijos Sanguškaitės, Gardino pilininko Semiono Odincevičiaus žmonos, vardui įrašyti.*

^g *Praleista vieta O. Hlebavičienės pusseserės Barboros Tomilos, Jono Zaberezinskio žmonos vardui įrašyti.*

от короля его милости Жикгимонта Августа пану Павлу Островицкому даные, листъ на суму пенезеи оникъштенъскую жъ на осмънадцат сот копь грошеи литовъскихъ, в которомъ вси обовязки и варунъки подостатку описаны были, к тому листъ короля его милости Жикгимонта Августа на тую жъ державу и на суму пенезеи его милости пану менскому даныи, листъ до пана Станислава Павловича Островицкого, абы ему тое державы поступиль, взявши от него свои пенези, яко жъ деи панъ Станиславъ Павловичъ Островицкый взявши у его милости тые пенези, тое державы его милости поступиль и зо всее сумы пенезеи, которая его милости дошла, квитовал, там же в тую державу увязываючи и в держанье его милости подаючи черезъ дворанина господарского пана Андрея Голуба на инвентару все описаль, которыи деи инвентаръ там же згорел.

Так же листы на многие долгы, то есть, на семь сотъ копь грошеи у ихъ милости пановъ Радивиловъ, которую позычили отецъ и стрии ихъ милости, листъ на долгъ у пановъ Кишковъ на двесте золотыхъ черленыхъ. Листы розные на заставы от насъ господара на державы, так же и на купли, которие самъ его милость покупил, тестаментъ отца его милости небожчика пана Яна Глебовича воеводы виленского, листъ от пана чирского пана Жикгимонта Волского на двесте гривень серебра и на триста золотыхъ черленыхъ, оправа сестре его милости небожчицы паней Барбаре Глебовичовне от малжонка ее милости пана Жикгимонта чирского учиненая, так же листъ веновныи другои сестре его милости паней Гальшце Глебовичовне от малжонка ее милости князя Андрея Одинцевича старосты оршанского даныи. Ку тому тежъ листы на именья тые, которие его милость самъ покупиль и набыл, то есть, листъ от пана Миколая Станиславовича Глебовича, которим даровал сестру его милости панну Барбару Глебовичовну || [37v] воеводянку виленскую часть в ыменьяхъ Селецкомъ Добриневскую, Уденскую, Малешевскую, девятую част тыхъ именеи, которая была на его милость пана Миколая Глебовича приржоннымъ правомъ пришла, которую часть тыхъ именеи его милость панъ менский у тое сестры своее вечностью купиль, а сынъ того пана Яна Глебовича панъ Миколай Миколаевичъ листомъ своимъ тыхъ частей именеи менованыхъ вырек се и право свое на его милость деи пана менского влил. Ку тому листъ от пана Щастного Якубовича Вяжовича, повинного его милости, которимъ листомъ панъ Шасныи Вяжевичъ ему записаль часть свою у именью своемъ отчизном и дедизномъ у Буцевичахъ в повете Менскомъ лежачомъ, и другии листъ дельчыи от пана Якуба Якубовича Вяжевича, которым се поделили и его милости пану менскому тот панъ Якубъ Вяжевичъ зъеднанья поступиль третее части того именья своего Буцевицкого, а другии листъ от того жъ пана Щасного Якубовича Вяжевича даровныи его жъ милости на часть именья его Кадинского у повете Мстиславскомъ лежачого, того жъ пана Якуба Якубовича Вяжевича листъ продажныи на тое жъ именье Кадино, которое его милость вечностью продалъ. В которихъ листехъ и при-

вильяхъ границы, широкости, можьности, пожитки, шляхта, бояре путные и паньцерные и ихъ повинности по достатку описано и доложено было, и иншие *деи* многие записы, листы на выслуги, купли, врады, достоенства продкомъ его милости и его милости самому листы многие на долги, такъ тежъ и выписы з скарбу короля его милости з воеводствамъ и з державъ чиненья личбы пана отца его милости и врадниковъ его милости, а о иншихъ *деи* многихъ листехъ на *тот* часъ погорелыхъ паметати его милость не мог.

И в *тот* же *деи* часъ с тыми ж листы маетность его милости золото, серебро, шаты, ринштунокъ, рады, шабли || [38(38)] кончери, мечи з серебромъ оправленные, бехътери, панцери, пуклеры и иные розные брони военньные *от* мала до велика все погорело. Яко жъ *деи* тую шкоду служебникъ его милости Станиславъ Кгродицкии, справца оного имения черезъ служебника его милости жъ товариша своего Андрея Шванского на розныхъ *деи* врадехъ нашихъ оповедаль и возными повете Новгородского и Слонимского *тот* домъ згорелыи и речи его милости такъ же и листы погорелые обводиль и оказываль, на што и выписы с книгъ врадových кашталянъ менскии перед нами оказываль и въ скрини великои железнои погорелои листы и привилья паркгаменовые, корчоные, погорелые и потлелые от огню, у которихъ печати великие и малые и шнури шолковые *от* привильевъ были, и не до конца згорелыхъ немало листовъ, на которыхъ понемного писма и печати значны суть, перед нами показываль.

И просиль насъ панъ менскии, абы есмо тое оповеданье его милости до книгъ канцляреискихъ записати казали. А такъ мы *господарь* припустившы то ку ведомости нашои и видечи то, ижъ в Статуте Великого Князства Литовского то есть описано, хотя бы хто на имения свои и листовъ никоторихъ не мель, а в держанью черезъ давность земскую того имения былъ, тогды то вечистому праву и держанью его ничего шкодити не мает, яко то *от* его жъ милости пана менского справу маемъ, ижъ панъ Глебовичъ Вяжевич Монивид, прадед его милости и панъ Юрей Глебовичъ Монивид воевода смоленскии, дед его милости такъ же и отецъ его милости панъ Янъ Юревичъ Глебовичъ воевода виленскии и matka его милости пани Яновая Глебовичова воеводиная виленская, кнежна Ганна Федоровна Жославская, кгда ея милость в опеце его черезъ немалыи || [38v] часъ держала, такъ же и его милость самъ тыхъ именъ в спокойном держню и уживаню былъ и есть, а вед же абы се праву посполитому в Статуте описаному досыть стало того оповеданья пана Яна Глебовича кашталяна менского выслулавшы и таковыя знаки остатки привильевъ погорелыхъ огледавшы, то все по достатку до книгъ нашихъ канцляреискихъ записати казавши и сесь листь нашъ рукою нашою *господарскою* подписавши, з нашою печатью его милости пану Яну Глебовичу кашталяну менскому есмо дали.

Писанъ у Варшаве, лето Божьего нароженья 1578 месеца генвара 17 дня.
Подпись руки *господарское*.

THE CASE OF THE NOBLEMEN'S ARCHIVE IN THE GRAND DUCHY
OF LITHUANIA IN THE 16TH CENTURY: DOCUMENT INVENTORY
OF THE DUBROVNA LINE OF THE HLEBOWICZ FAMILY IN THE
LITHUANIAN METRICA

Raimonda Ragauskienė

Summary

The article offers a reconstruction of the early history of the Hlebowicz (Hlebavičiai) family archive lost in the late 16th century based on the information contained in the copies of the books of the Lithuanian Metrica. The Hlebowicz family bearing the Leliwa coat of arms held down at the governing elite of the GDL for two centuries (from mid-15th to mid-17th century). The Hlebowicz family which presumably was of Lithuanian origins and had a common history with the Wiażewicz (Vėževičiai) family was on the heraldic basis related to the family of Monwid (Manvydas) – the most influential nobleman in the period of Vytautas' rule. This helped the representatives of the family climb the career ladder. Members of the Wiażewicz-Hlebowicz family held the most influential central offices in the GDL (the Chancellor of the GDL and the Treasurer), served as the Voivodes of Vilnius and Trakai as well as those of the eastern voivodeships including Smolensk, Polotsk and Vitebsk. In the early 16th century the Hlebowicz family split into two lines – Dubrovna and Polonski. In the first half of the 16th century the Hlebowicz families of the Dubrovna line were ranked among the top ten (later among the top twenty) richest noble families in the GDL. From the confessional point of view until the mid-16th century representatives of the family were mostly Catholic but later converted to Protestantism. At the beginning of the 17th century part of them relapsed to Catholicism.

Integral archival collections of the Hlebowicz family did not survive. As the representatives of the family entered the governing elite of the GDL rather early ample archives of documents might have dated back to the mid-15th century and even slightly earlier period. Data from the Lithuanian Metrica support the assumption that the compilation of the archive of the Hlebowicz family was started in the late 14th-early 15th century, around 1392–1440. Until the middle of the 16th century the early archival collection of the Dubrovna Hlebowicz families was held at the treasury of their stone-house in Vilnius. The safe place selected for the storage of the archive allowed its fairly good preservation until 1578. The compendium of documents was well cared for. This becomes evident from the two general inventories compiled in 1549 and 1562 which were among the first archival registers of that type in Lithuania. The collection consisted of at least a thousand various documents dominated by estate and legal papers, accumulated official documents and family records. Letters and other similar public materials were kept separately. The core of the compendium of documents was inherited through the male line yet daughters and wives by means of marriage took parts of the collection (together with maternal and assigned property) to other families.

Between 1571 and 1578 Jan Hlebowicz, the castellan of Minsk, relocated the basic family archive from Vilnius to the recovered maternal estate of Vjazovec in Slonim powiat. Unfortunately in 1578 the archive, treasury containing the nobleman's valuables inherited from his father and newly obtained, military ammunition and other property that was on the estate was destroyed by fire. The whole early compendium of documents of the Wiażewicz-Hlebowicz family went up in smoke. Privileges of eight rulers of the GDL were indicated among the losses. The remains of the archival collection were taken over by the last two generations of the Dubrovna Hlebowicz. Later part of the Hlebowicz archive by means of marriage found its way to the Radziwiłł (Radvila) family and in the middle of the 17th century to the Ogiński (Oginskiai) and Sapieha (Sapiegos) families.